

Lumea într-o replică

ȘTEFAN IUREȘ

„Da și nu! Care din doi e vinovat: nu față de da, sau da față de nu? Am să cuget la asta.”

Georg Büchner, WOYZECK

Woyzeck trăiește într-o picătură de apă. Lumea lui, în mod obiectiv, extrem de limitată, nu ajunge pînă la granițele ducatului Saxoniei și nu știm dacă depășește măcar perimetrul unei anumite mahalale din Leipzig. Desigur, ca să fim exacti, câteodată meseriașul se ducea, totuși, la o oarecare distanță în afara orașului, ca să taie niște niuele pentru căpitan; iar după ce i s-a întîmplat să ia viața unui om, în răstimpul a trei ani și jumătate — cît au durat anchetarea, judecarea, condamnarea, psihanalizarea, confirmarea sentinței și executarea lui Woyzeck — universul german a părut a se deschide cu interes asupra nenorocitului frizer, devenit, peste noapte, caz de senzație. Oricum, în piesa neterminată de Büchner, urmările judiciar-medicalo-publicitare rămîn să fie, eventual, presupuse, după căderea cortinei.

Dar, în interiorul picăturii de apă, pentru microorganismul Woyzeck măsurile lumii sînt date de elementele de referință. Siluete enorme, dilatate subiectiv. Un căpitan, un doctor, un tambur-major, un proprietar de baracă la iarmaroc, niște calle petrecărețe în circumă, camaradul de cazarmă Andres și, bineînțeles, copleșitoare, început și sfîrșit al existenței, Marie. Să facem și noi trecerea în revistă.

Căpitanul e un obez binevoitor, moralist cazon, emitent de platitudini pe tema virtuții; îl vedem întărit la răzbunări meschin-gratuite, pe seama primului venit, numai cînd doctorul „ca un cioclu” îi pronostichează, pentru timpul proxim, o apoplexie. Numai atunci, speriat de neant, căpitanul își simte răutatea condensîndu-se brusc și, ca s-o desearce, plasează malign o semiinformație — vedeți, există un subofiter, un tambur-major, care... chiar dacă ai o nevastă de treabă, nu ca alții... ce zici, Woyzeck? Altminteri, în condiții normale, fiera este purgată zilnic, în doze homeopatice, din organismul căpitanului; este suficient să-l mustră pe Woyzeck că acesta nu stă bine cu morala, întrucît a conceput un copil fără binecuvîntarea bisericii. Apoi, obosit de naivitatea

interlocutorului, speriat de ceasurile trăite inutil sau de lumina reflectată acut în lama briciului agitat pe lîngă obraz, căpitanul nu se mai roagă decît ca totul să meargă încet, cît mai încet: oamenii pe stradă, vîntul în văzduh, roțile la moară, pămîntul prin cosmos. Încet, ca să nu amețim, să nu gifim, să nu gonim spre moarte.

Pe doctor, umilul Woyzeck nu-l rade, ca pe căpitan. Îi slujește, însă, în alt fel. S-a tocmnit drept cobaiul unor experimente dubioase, pseudoștiințifice, nocive; luni în șir, se lasă hrănit numai și numai cu mazăre, contra a trei *groschen* pe zi. Bani se due pe coșnița Mariei și a copilului, dar, după părerea doctorului, sînt prețul plătit pentru niște cercetări care „vor arunca în aer toate teoriile”. Drept care, merită să i se dea cobaiului chiar și suplimente de alimentație, cu condiția strictei respectări a contractului. „Ți-ai mîncat porția de mazăre, Woyzeck? Nimic altceva, decît mazăre, *cruciferae*, bagă-ți-o bine în cap!” Pentru trei *groschen* pe zi, domnul doctor se simte stăpîn incontestabil și exclusiv pe organismul „cazului interesant, individul „Woyzeck”; reclamă, scandalizat, urina, care, o dată, a rățăcit pe un gard drumul obligatoriu spre retorta savanților; le prezintă studenților funcționarea unor mușchi, silindu-l pe nefericit la demonstrație: „Ă propos, Woyzeck, ia mișcă tu urechile, să vadă domnii!... hai, ce stai?... Vită încălțată, să-ți miște cu urechile? Așa, domnilor. Sînt simptome de tranziție spre măgar. Adesea sînt și urmările unei educații femeiești, ca și limba maternă”. Neîndoiește, cînd își va pierde cobaiul, doctorul se va simți frustrat.

Autoritatea căpitanului și cea a doctorului par să fuzioneze în autoritatea proprietarului de baracă la iarmaroc. Cînd samsarul divertismentelor ieftine prezintă publicului o dresură de cal, discursul e împeștrîtat atît cu gablonzuri filozofarde, cît și cu vocabule străine. Printre spectatori, Woyzeck este impresionat, Marie, probabil, fermecată. Cîrînd

intervine tamburul-major, pentru care Marie este o „strașnică muiere”, „bună de prăsilă pentru tamburi-majori”. Practica vieții l-a învățat pe subolifer că izbînda donjuanului nu are complicații: podoabe și/sau fanfaronade pentru femeia slabă, pumni și/sau rachiuri pentru bărbatul slăbănog. Călele, care-și urlă cîntecele de jale, nu intervin eu nimie, mulțumindu-se să-și cîrtească soarta. Cît despre Andres, ortac întru mizeriile cazarmii, lui i se destăinuie Woyzeck mai mult decît oricui altcuiva, dar eu atît mai inutil: Andres e blagoslovit cu o rară surzenie sufletească.

Rămîne Marie. Chipul femeii ne apare estompat, ca prin straturi de ceață. Abia de ghicim o frumusețe care obosește în așteptare, o robustețe inițială osîndită la treptele subrezirii, o sărmană fidelitate smucită de niște valuri prea ritnice, dar stăruitoare. „La urma urmei, e totuna”, oftează ancora cînd se lasă desprinsă din locul prizonirii ei, îngăduind plutirea în derivă. Dar Woyzeck u-a trăit decît pentru și prin promisiunea trăinicieii, așa încît, odată trădat, nu-și poate conduce corabia decît spre totala distrugere. Căci Woyzeck, care-și vinde ființa fizică doctorului de dragul întreținerii Mariei și copilului lor, nu vede de dragul cui s-ar vinde Marie unui tambur-major, fie și fîlos, fie și dichisit (duminicile) cu pompon de pene și mînuși albe, fie chiar galant și galanton.

Woyzeck stă în centrul panopticum-ului și, clipind mărunț, se străduiește să priceapă ceva. Toți îi spun că el, calicul, e sîrac eu duhul, iar Woyzeck, care singur recunoaște cît este de calic, eu greu ar putea nega în dreptățirea celeilalte învinuirii: de ce i-ar fi mîntea mai plină decît buzunarele? Lui, nu-mai lui, i se pare că aude voci, cînd tunătoare, din cer, cînd foșnind tainic, undeva, sub pămînt. Cînd domnul doctor îi vorbește atît de frumos despre rolul lui *musculus constrictor vesicae* sau despre *transfigurarea individualității în libertate*, cum se face că aceste admirabile sunete nu semnifică absolut nimic pentru adresant? Neîndoios, din vina adresantului. Dar ce face Woyzeck, în vreme ce doctorul îl învață, pe gratis, atîta anatomie, iar căpitanul, pe magnanim, atîta virtute? Woyzeck meditează. O spune Marie, eu o milă răcîtit treptat: „Omul ăsta! E atît de aiurit! O să se scrîntească tot rume-gînd gîndurile...”.

Este chiar vina stării mele? — ar putea gîndi Woyzeck. Numai vina mea? Dacă o împart eu alții, ia să vedem... nu cumva, a lor ar fi mai... Ar putea gîndi, dar exercițiul gîndirii i-a fost mereu persiflat, ca o anomalie rușinoasă. Ori de cîte ori embrionul unei idei își începe dezvoltarea, complexul culpabilității vine să înlocuiască, să întunece și, vai, să întrerupă procesul. Totuși, dubla față a lucrurilor, situațiilor, fenomenelor, este bănuită, simțită. Deși cuvintele lipsesc, deși premisele nu se ordonează niciodată într-atîta încît să permită desprinderea concluziei logice, deși analiza rămîne un teren înconjurat

de la mare distanță, nefericitul torturat are, confuz, sentimentul că justiția sumară la care îl împinge deznădejdea va tranșa nedrept. Mai bine spus: la îndeplinire. O silă imensă îi cere să acționeze, simplificator, în favoarea lui *nu* sau în favoarea lui *da*; atunci cînd, de fapt, *da* îl naște pe *nu* și invers, adică, neînterupt, efectele devin cauzele unor alte efecte, care, la rîndul lor, nu întîrzie a se constitui în cauze. Cînd, după deznădăjduită priviri spre verigile lanțului de determinări, Woyzeck exclamă: „am să cuget la asta”, înregistrăm promisiunea „înțelegerii” ca pe o imensă speranță de renaștere. Dar nu mai e timp, lanțul îl trage neîndurător („Woyzeck, iar faci pe filozoful?” se supără doctorul, contrariat să înțelească — ce erezie! — un cobai gînditor), așa că, epuizat, abandonat și abandonînd, în înegala sa luptă cu întunericul, meseriașul cumpără un cuțit și o invită pe Marie la o plimbare prin pădurea pustie, sumbră, la margine de iaz...

Dacă, proiectat pe ecranul devenirii, tragicul erou al lui Georg Büchner ne apare exonerat de crimă, achitarea nu are loc în temeiul iresponsabilității (argument discutabil, în eșafodajul judiciar), ci, dimpotrivă, în baza splendidei promisiuni: *am să cuget la asta* (o carte de vizită a omenescului).

Societatea examinată de geniul büchnerian, întemeiată pe inechități revoltătoare, pe asuprirea și umilirea celui slab, pe stigmatizarea celui scos, cu brutalitate, din rînduri, a făcut mereu apel la motivări filistine. Condiția de paria a fost mereu blamată, dar cauzele ei profunde — lumea strîmbă — erau grav falsificate, fiind atribuite exclusiv patologicului. Ecarisajul și filantropia fuzionau: în vreme ce nefericitul era condus într-un țare solid, ferecat bine, cîteva lacrimi de compasiune erau de *bon ton* pentru soarta așa-zisului irecuperabil. Ori de cîte ori, însă, turbarea acestuia scontată nu mai avea loc, ori de cîte ori rațiunea domina teama și osînditul găsea resursele să cheme la dreapta examinarea a cugetului pe *da* și pe *nu*, întunericul se dovedea a nu fi fost predestinare. Ci, cel mult, un handicap adîncit, cu nesfîrșită ipocrizie, de către niște interesați. Aberațiile de tip Woyzeck au fost, dacă nu programate, în orice caz, folosite ca o supapă de siguranță, în *extremis*, pentru presiunile formidabile acumulate în interiorul mecanismelor abrutizante, represive. Woyzeck, singur, tarat, nu putea scăpa. Dar, din momentul în care judecata între *da* și *nu* devine instrumentul de lucru al unei clase conștiente de forță și de drepturile sale, sănătatea morală a lumii își găsește garantul. În tribunalul timpului, Woyzeck face recurs împotriva microbilor din picătura de apă infestată, unde el, victima, și-a consumat calvarul. ■